

TÓTH MIKLÓS

A büntethetőségi korhatár a társadalmi elvárások tükrében, szabályozásának hazai és nemzetközi története

Melyik az az életkor, amikortól elfogadhatóvá válik, hogy a társadalom megbüntesse azt a gyermeket, akit nem tudott megóvni attól, hogy bűnelkövetővé váljon?

A kérdés a büntetendő cselekményt elkövető gyermekek jogi megítélésének kettősségét tükrözi: több évszázados jogfejlődés keretében váltak a tizen-nyolc évesnél fiatalabbak jogai alapvető, alkotmányosan védett értékke, arra azonban a mai napig nem sikerült egyértelmű választ adni, hogy mikortól válhat a védelmezett gyermekből büntetőjogilag is számon kérhető személy. A kérdés magában foglalja azt az állítást, hogy a társadalom feladata olyan körülmények megteremtése, amelyek lehetővé teszik a gyermekek helyes irányú fejlődését. Ma már széles körben elfogadott nézet, hogy a gyermekek nevelése, támogatása és védelme elsődleges cél, hiszen hosszú távon ettől várható, hogy megfelelően szocializált, jogkövető felnőttekké váljanak. A helyesen megfogalmazott célok és elvek ellenére azonban jelentős hiányosságok mutatkoznak a megvalósítást illetően, az esetenként kirívóan fiatal bűnelkövetők által megvalósított cselekmények után pedig jogosan vetődik fel a jogalkotó irányába a minél határozottabb fellépést kívánó társadalmi igény.

A fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó büntető jogszabályok megfelelő módosítása azonban önmagában nem mentesítheti a jogalkotót a gyermekvédelmi szempontú bűnmegelőzés egészét érintő hibák orvoslásának kötelezettsége alól. A büntetőjogi eszközök ugyanis csak a harmadlagos szintjei annak a komplex bűnmegelőzési rendszernek, amely elsődlegesen a veszélyeztetettség gyermekjóléti intézkedésekkel való megelőzését, másodlagosan pedig a már kialakult veszélyeztetettség megszüntetését célozza.

Álláspontom szerint a kérdéskör kriminológiai vonatkozásainak átfogó ismerete jelenti az optimális szabályozás kimunkálásának első lépését. A XX. századtól igen szemléletes fejlődésnek induló hazai és nemzetközi jogi vívmányok elemzésével pedig jól nyomon követhető a társadalmi elvárások folyamatos átültetése a jogalkotói gyakorlatba.

A „gyermekbűnözés” mint jelenség

A gyermekkorúak által elkövetett büntetendő cselekmények – amelyek jogi értelemben bűncselekménynek nem minősülnek, hiszen a bűnösséget éppen a gyermekkor zárja ki – okait feltáró statisztikai kimutatásokat fenntartással kell kezelni, hiszen azok eredményére jelentős hatással vannak olyan tényezők, mint a latencia, a népesség és a korösszetétel változása, a jogszabályi változások – különös tekintettel a büntethetőségi korhatárra és a vagyoni elleni bűncselekményeknél szabályozott értékhatárra –, a nyomozás felderítésének hatékonysága és a feljelentési hajlandóság. Az előbbieket miatt sosem kaphatunk teljes körű képet a bűnözésről, így a gyermekek által megvalósított cselekményekről sem.¹ Ennek ellenére feltétlenül figyelembe kell venni és fel kell használni az így kapott eredményeket, hiszen a jelenség feltárására továbbra is ez a legkézenfekvőbb eszköz. Mielőtt a jogalkotó abba a helyzetbe kerülne, hogy a büntethetőségi korhatárt érintő jogszabályváltozást tűz napirendre, egyebek közt a gyermekkorúak által elkövetett büntetendő cselekményeknek a gyakoriságát, dinamikáját, területi koncentrációját, elkövetői életkor és nem szerinti megoszlását, valamint azt kell vizsgálnia, hogy mely büntető törvénykönyvi tényállásokat ölelik fel.

A Legfőbb Ügyészség által közzétett statisztikai adatok alapján, 2003 és 2013 között a fiatalok bűnelkövetők száma évi tíz- és tizenkétezer között mozgott, aránya az összes regisztrált bűnelkövetőhöz képest 8,9 és tíz százalék közötti volt. A büntetőjogilag felelősségre nem vonható gyermekkorú elkövetők száma az utóbbi években egyenletesen csökkenő tendenciát mutatott (2008-ban 3433, 2014-ben 1488²). A lakóhely szerinti megoszlás alapján 2012-ben a legtöbb gyermekkorú elkövetőt Borsod-Abaúj-Zemplén megyében regisztrálták (18,51 százalék) ezt követi sorrendben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (12,79), valamint Jász-Nagykun-Szolnok megye (8,33). Ez évben az elkövetett cselekmények túlnyomórészt vagyoni elleni bűncselekmények voltak (59,6 százalék), e mellett nagyobb arányt a közrend elleni (21,39) és a személy elleni bűncselekmények (13,67) képeztek. Utóbbi két cselekménytípus aránya egyértelműen növekvő tendenciát mutat – ez arra

¹ Kazuska Melinda: A gyermekbűnözés aktuális kérdései. Miskolci Egyetem, 2014, 146. o.

http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0008_kotet01_06_kazuska_melinda_a_gyermekbunozes_aktualis_kerdesei/06_kazuska_melinda-a_gyermekbunozes_aktualis_kerdesei_1_1.html

² Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2016. február 24., 30. o.
<http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf>

utal, hogy a gyermekkorúak egyre gyakrabban élnek az erőszak eszközeivel –, emellett az elkövetők számában is egyenletes növekedés figyelhető meg. Az elkövetési módokat tekintve a csoportos jelleg volt a gyakoribb, míg a nemek szerinti összetétel szempontjából megállapítható, hogy a gyermekkorú elkövetőknél a lányok aránya lényegesen kisebb volt (17,05 százalék). Érdekes adat, hogy a gyermekkorú elkövetők háromnegyed részét – 2012-ben 75,35 százalékát – a szülők közösen nevelték.³ A szülők jellemzően foglalkozás nélküliek, vagy csekély jövedelmű alkalmi munkások, segéd-, kisegítő-, szak- vagy betanított munkások, a gyermekek jelentős része pedig veszélyeztetett, aminek oka a családjá, szűkebb környezete, vagy halmozottan hátrányos helyzete.⁴

Statisztikai adatok támasztják alá azt a szembevetendő változást is, hogy az első büntetendő cselekmény elkövetése a gyermekek részéről egyre korábbi életkorra tevődik, tizennégy éves kor helyett egyre inkább a tizenkettedik-tizenharmadik életévben valósul meg.⁵ *„Nemzetközi vizsgálatok szerint a gyermekkorú elkövetők (7-12 éves korig) két-háromszor gyakrabban követnek el súlyos, erőszakos bűncselekményeket és két-háromszor gyakrabban válnak krónikus bűnelkövetővé, mint azok, akik első bűncselekményük idején fiatalkorúak vagy idősebbek voltak. Kutatások azt mutatják, hogy a fiatal férfi elkövetők antiszociális magatartása átlagosan 7 éves korban már tetten érhető.”*⁶ A „belépési életkort” a megfigyelések a nyolc és tizennégy év közöttre, míg a kilépést a húsz és huszonkilencedik életévek közé tették azzal, hogy minél korábbi a belépési életkor, annál hosszabb és intenzívebb kriminális karrier várható.⁷ Bűncselekménytípusonként eltérő belépési időszakok jellemzők, a vagyoni elleni bűncselekményekre tipikusan korábbi belépés a jellemző, mint az erőszakos bűnelkövetésre.⁸

3 Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről – 2012. Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, 2013. szeptember 16., 3–4., 12. o.

<http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok9816.pdf>

4 Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés. Előadás. Tancsics M. Alapítvány, az F. Ebert Stiftung és az OBMB *Közbiztonság–Társadalmi bűnmegelőzés–Büntetőpolitika* címmel rendezett közös szakmai konferenciája, Budapest, 2007. november 30., 5. o.
www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/gyerekbunozes-okai-varadi_erika.pdf

5 Csemáné Váradi Erika: A gyermekkorúak és a bűnözés. *Acta Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XVII. 2000, 316. o.

6 Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest, 2012, 17. o.
http://tatk.elte.hu/file/dissz_2013_SoltAgnes.pdf

7 Uo. 28. o.

8 Uo.

A magyarországi „gyermekbűnözés” egyébként a második világháború óta bekövetkezett fiatalkori bűnözés mennyiségi növekedését tekintve az Európa többi országában végbemenő folyamatokhoz igazodik. A bűncselekmények és bűnelkövetők számának általános növekedése, és az első bűncselekmény elkövetésének egyre fiatalabb korban való elkövetése további negatív tendenciát mutat.⁹

Az elkövetéshez vezető okok rendkívül szerteágazók, az oksági összefüggések elemzésekor számos veszélyfaktor jöhet számításba. Természetesen jóval árnyaltabb képet kaphatunk az okfolyamatokról, ha a statisztikai adatok mellett a tudományos kutatások adatait elemezzük: a statisztika által vázolt, az elkövetéshez közvetlenül vezető belső vagy külső készítés láthatóan a kriminológiai szempontú vizsgálatokban körvonalazott rizikófaktorok következménye.

Az Egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a szubjektív okok közt a gyermekkorúaknál az anyagi haszonszerzés dominál, amelyet a kalandvágy és az agresszivitás követ, míg az objektív okok közt a rossz baráti környezet az elsődleges, e mellett az átmeneti pénzzavar és az alacsony jövedelem mutatható ki.¹⁰

A tudományos kutatások alapján kimutatható kockázati tényezők között leginkább a szegénység, az alulképzettség és a munkanélküliség említendő, ez nemcsak a viktimizáció, hanem a bűnelkövetés esélyét is növeli. Összefüggés van e mellett a családi erőszakot elszenvedett gyermekek és a későbbiekben bűncselekményt elkövetők között is.¹¹ *Solt Ágnes* az általa vizsgált nemzetközi kutatások alapján azt a következtetést vonja le, hogy a kisebbségi lét rossz szocioökonómiai helyzettel párosulva a többségi társadalomból való kirekesztő magatartással jár együtt, és ekként kultúrafüggetlenül hasonló megküzdési technikák, attitűdök lesznek jellemzők a csoportra, ezek a kialakuló magatartásformák és viszonyulások pedig hozzájárulnak a kriminális magatartás magasabb gyakoriságához.¹² Több helyen említi az alacsony intelligenciahányadost, a szülői elhanyagolást, a család szocializációs szerepének csökkenését, illetve annak elégtelenségét, valamint a családi kriminalitást és a kriminális mintát.¹³ A családon kívüli tényezők között kiemelés érdemel az iskolai kiközösítés és a deviáns csoportokhoz tartozás.¹⁴

⁹ Kazuska Melinda: i. m. 155. o.

¹⁰ Csemáné Váradi Erika (2007): i. m. 9. o.

¹¹ Solt Ágnes: i. m. 13. o.

¹² Uo. 46. o.

¹³ Uo. 59., 62–64. o.

¹⁴ Uo. 65. o.

Az Európa Tanács felmérése szerint a gyermek- és fiatalkori bűnözés mögötti fő okozati tényezők a gyermekszegénység, a jövedelmek közti különbségek növekedése, a válások száma és a családok felbomlása, a pszichoaktív anyagok elterjedése, az elhelyezkedési lehetőségek számának csökkenése, az emelkedő munkanélküliség, a társadalmi és gazdasági problémák – különösen a szegények lakta belső városnegyedekben és a városszéli lakótelepeken –, valamint a pszichoszociális zavarok növekvő kockázata a fiatalok, különösen a fiatal férfiak körében.¹⁵

A feltárt ok-okozati összefüggések tükrében a büntethetőségi korhatár kérdése akként kap megfelelő értelmezést, ha egy széles körű, állami kontroll alatt álló eszközrendszer egyik intézményének alappilléreként tekintünk rá. Egy adott módon való szabályozása ugyanis önmagában semmi esetre sem alkalmas arra, hogy ezt a komplex társadalmi problémát hosszú távon és eredményesen kezelje, azonban az államot és annak polgárait védő, értelemszerűen a legszigorúbb (az állampolgári jogokat legnagyobb mértékben korlátozó) közjogi eszközöket alkotmányosan biztosító büntető igazságszolgáltatás központi kérdését testesíti meg. Erre a kérdésre pedig bármilyen választ adjon is a jogalkotó, az egyrészt alapjaiban fogja tükrözni a társadalom értékítéletét, viszonyulását a deviáns magatartást tanúsító kiskorúakhoz, másrészt felállít egy szilárd korlátot az állam összes többi intézménye számára azzal, hogy kijelöli azt az életkort, amikortól a legsúlyosabb, azaz büntetőjogi jogkövetkezményeket rendeli alkalmazni egy kiskorúval szemben.

A gyermekek büntethetőségének nemzetközi jogi háttere

A nemzetközi jogfejlődés következtében ma már számos, az államok széles köre által elfogadott és a hatályos nemzeti joguk részévé tett dokumentum fekteti le alapelvi szinten a gyermekekre kidolgozott speciális szabályokat, amely alapjaiban formálja a nemzeti büntetőjog rendszerét.

Az ENSZ-közyűlés 1958. november 20-án fogadta el az 1386. (XIV.) számú nyilatkozatot a gyermekek jogairól, amely hét elv rögzítésével szolgált iránymutatásul az államoknak, noha kötelező erővel nem bírt. A 2. elv kimondja, hogy *„a gyermek különleges védelmet élvez és jogi, valamint egyéb eszközökkel lehetőséget és alkalmat kap arra, hogy fizikailag, szellemileg, er-*

¹⁵ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2., 25. o. <http://ujbtk.hu/buntetojogi-kodifikacio-2006-2/>

kölcsileg, lelkileg és társadalmilag fejlődjék, egészséges és szokásos módon a szabadság és méltóság viszonyai között". Rögzíti a nyilatkozat, hogy az e célból elfogadott törvényekben figyelembe kell venni „*a gyermek mindenekfelett álló érdekét*”¹⁶.

Kötelező erővel bírt ezzel szemben az ENSZ által 1966. december 16-án elfogadott Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, amelyet Magyarország az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel hirdetett ki. A szerződés 10. cikkében előírja, hogy a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúakat a felnőtt korúaktól el kell különíteni, továbbá részükre koruknak és jogi helyzetüknek megfelelő elbánást kell biztosítani. A büntetés-végrehajtási rendszer céljaként az elítéltek „megjavítását” és a társadalomba való visszailleszkedésük elősegítését rögzíti. A 14. cikk 4. pontja e mellett kimondja, hogy „*a fiatalkorú személyek esetében az eljárásnak figyelemmel kell lennie az életkorukra és az átnevelésükhöz fűződő érdekekre*”¹⁷.

Kiemelkedő jelentőséggel bír a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló, 1985. november 29-én kelt 40/33. számú ENSZ-határozat (pekingi szabályok), mivel elsőként foglalta össze az ENSZ összes bűnmegelőzési elvét és a fiatalkori bűnözésre kiható körülményeket.¹⁸ A dokumentumhoz fűzött kommentár rögzíti, hogy fiatalkorúak esetében elsődleges cél a prevenció, amelyet széles körű szociális biztonság megteremtésével kell elérni, azzal hogy a büntető igazságszolgáltatás szükségessége és az ennek alkalmazása által okozott érdeksérelem minimális legyen.¹⁹ A 17.1. cikk b) pontja rögzíti, hogy „*a fiatalkorú személyes szabadságának korlátozására csak gondos mérlegelés után van lehetőség, és időtartamának a lehetséges minimumra kell szorítkoznia*”, a cikkhez fűzött kommentár pedig kifejti, hogy a pusztán büntető jellegű megközelítés nem lehet elfogadható, „*a felnőttek és fiatalkorúak legsúlyosabb cselekményei esetében elfogadható lehet a szigor, de fiatalkorúak más cselekményei esetében a fiatal jólétének és jövőjének biztosítása mindig fontosabb érdek*

16 ENSZ-nyilatkozat a gyermek jogairól. Elfogadta a közgyűlés 1958. november 20-án kelt 1386. (XIV.) számú határozata. <http://www.gyengenlatogyermekek.hol.es/docs/nyilatkozat.pdf>

17 Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

18 Majoros Bálint: A fiatalkorú bűnelkövetők kezelésének hazai és nemzetközi áttekintése. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014, 6. o. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0006_ajk_1_kotet_06_majoros_balint/06_majoros_balint_1_1.html

19 A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló előterjesztésről, 3. o. http://helsinki.hu/wp-content/uploads/velemeney_helsinki_bizottsag.pdf

kell hogy legyen a puszta megbüntetésnél”²⁰. A pekingi szabályok értelmében a fiatalokkal szemben a lehető legszélesebb körben kell alkalmazni alternatív szankciókat, elzárásuk csak végső megoldás lehet.²¹

Az ENSZ-közgyűlés 1989. november 20-án fogadta el a gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezményt, amelyet Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdettek ki. Az egyezmény preambuluma rögzíti a gyermekek részére nyújtandó különleges támogatás, védelem és gondozás szükségességét. A 3. cikkében rögzíti az 1958-as nyilatkozatban megfogalmazott „gyermek mindenekfelett álló érdekét”, amelyre a különböző hatóságok, így a bíróságok eljárása során is elsődleges figyelemmel kell lenni. A 37. cikk gyermekekkel szemben tiltja a halálbüntetést és a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztést, egyúttal a szabadságelvonással járó büntetések és intézkedések ultima ratio jellegét, valamint rögzíti a gyermek jogorvoslati lehetőségei megfelelő szabályozásának és a vele szemben lefolytandó eljárás során kivüliségének igényét is. Az egyezmény 40. cikkének 3. pontja előírja, hogy „*az egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára és különösen a) olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt; b) minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani*”. Ugyane cikk 4. pontja e mellett az államok azon kötelezettségét is előírja, hogy a gyermekek helyzetéhez és az elkövetett bűncselekményhez mért elbárást széles körű intézkedésekkel kell biztosítani.²²

Az ENSZ-közgyűlés 1990. évi 45/112. számú határozata (havannai szabályok) a szabadságvesztés-büntetésüket töltő fiatalok védelmére vonatkozóan rögzít szabályokat, míg a 45/113. számú határozat (rijádi irányelv) a fiatalok bűnmegelőzés szükségességét hangsúlyozza, kiemelve ebben a család, az iskola, a média és a jogalkotás szerepét.²³

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény.

²³ Duday Gábor: A büntethetőségi korhatár alapkérdései. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014, 6. o. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0006_ajk_1_kotet_03_duday_gabor/03_duday_gabor_1_1.html

Az Európai Unió Tanácsának R(2000) 20. számú ajánlása a bűnmegelőzésbe való korai pszichoszociális beavatkozásról szól, amely a komplex, többszektorú szakmai megközelítés és a prevenció fontosságát rögzíti.²⁴

Szintén az Európai Unió Tanácsa fogadott el ajánlásokat R(2003) 20. számmal a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. Az ajánlás indokát az Európa Tanács új országokkal való bővülése mellett új kutatási eredményekben és a fiatalkori bűnözésre vonatkozó kriminálpolitika fejleményeiben, valamint a fiatal korosztályok életében bekövetkezett jelentős változásokban jelölték meg. Az ajánlás továbbra is irányadónak tekintti, hogy a fiatalkori bűnözés átfogó reakciót kíván, amelynek csak egy része a büntető igazságszolgáltatás reformja, továbbá hogy a represszív megközelítés helyett a nevelés és a reintegráció a fő célkitűzés. Új alapvetően jelenik meg a gyors, korai és következetes reagálás igénye, a fiatalkorú által elkövetett cselekményért a szülőre kiterjesztett felelősség, a kárhelyreállítás, valamint a beavatkozási formák hatékonyságának tudományos alátámasztása. A kommentár kifejezetten kitér arra, hogy az ajánlásban foglaltak kiterjeszthetők a büntetőjogi felelősség alsó korhatára alatti elkövetőkre, tekintettel arra, hogy számos országban jelentős gondot okoz a büntetőjogilag felelősségre nem vonható, de büntetendő cselekményt elkövető gyermekek elleni fellépés.²⁵

Az említett dokumentumokban megtestesülő nemzetközi jogelvek alapján Európában három modell körvonalazódott a kiskorúak vonatkozásában felállított igazságszolgáltatási rendszerekben. Az egyik a nevelési modell, amely az elkövetett cselekménnyel szemben az elkövető személyiségét helyezi a középpontba, annak átnevelését, rehabilitációját tartja elsődleges célnak. Az ilyen rendszerben speciális fiatalkorúak bírósága szabja ki a tettesre azokat a szankciókat, amelyek a személyiségének javítását hivatottak elérni. Egyre kevesebb államban lelhető fel ez a modell a klasszikus formájában, ma már csak Belgium és Görögország büntetőjoga alkalmazza. Az ellene szóló érvek szerint amellet, hogy költséges, paternalisztikus és önkényes, kevésbé bizonyult hatékonynak. A másik az igazságszolgáltatási modell, amelyben a tett áll a középpontban, ezért a büntetés a rehabilitáció helyett a fiatalkorú elkövetőnek a társadalomba való reintegrálására koncentrál. A szankciók ennek

24 Herczog Mária: Gyerek elkövetők, felnőttbűnök. Beszélő, 2008/4., 5. o.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/gyerek-elkovetok-felnottbunok>

25 Lévay Miklós: Az Európa Tanács R(2003) 20. számú ajánlása a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. Család, Gyermek, Ifjúság, 2005/3., 21–23. o.

http://www.csagyi.hu/images/stories/kiadvanyok/folyoirat/CsaGyI_2005_3.pdf

megfelelően az elkövetett cselekmény súlyával arányosak, miközben szabadságelvonást csak végső esetben alkalmaznak. A modell tipikus példája Anglia, Wales és Hollandia. Az előbbiekkal szemben Európa többi országában a modellek keveredése jellemzi a büntető igazságszolgáltatást, amely összességében egy „*kiegyensúlyozott igazságszolgáltatási*” modell irányába mutat.²⁶

Európa országaiban az 1990-es és 2000-es években végbement büntetőjogi reformok tükrében hasonló tendencia figyelhető meg: elterjedtté vált a szabadságvesztés-büntetésnek a csak végső esetben való alkalmazása, a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések körének kibővítése, elterelő és közvetítő jellegű jogintézmények bevezetése, a sértettek kártalanításának és az eredeti állapot helyreállításának előtérbe kerülése, valamint külön intézetek és civil szervezetek létrehozása, a bűnelkövetővé váló gyermekekkel való foglalkozás érdekében. Ezzel együtt egyre nagyobb figyelmet kapnak a tizennyolc évesnél fiatalabbak által elkövetett bűncselekmények, stratégiai csomagok kidolgozásával igyekeznek az államok megelőzni és visszaszorítani a gyermekkori kriminalitást. Az ilyen célkitűzések alapján azonban gyakran olyan megoldásokkal élnek a jogalkotók, amelyek ellentétesek az előbbieken vázolt nemzetközi jogi dokumentumokban megfogalmazott követelményekkel. Így jellemzően napirendre kerül a büntetési módok és tételek súlyosítása, a büntetések kiterjesztése a tizenégy évesnél fiatalabb elkövetőkre, valamint a szabadságvesztés-büntetések minél gyakoribb alkalmazása.²⁷

A büntethetőségi korhatár szabályozásának története a magyar jogban

Az első törvényi szintre emelt magyar büntetőkódex a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről szóló *1878. évi V. törvénycikk* (Csemegi-kódex), amely részletes szabályokat rögzített a tizennyolc évesnél fiatalabb elkövetőkre. A büntethetőségi korhatárt a tizenkettedik életévben határozta meg, ugyanakkor a tizenkettedik életévüket betöltő, de a tizenhatodik életévüket még be nem töltő elkövetők büntethetőségét a „*bűnösség felismeréséhez szükséges belátáshoz*” kötötte. Ha ezek a kiskorúak belátási képességgel nem bír-

²⁶ Gyurkó Szilvia: A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 45. Budapest, OKRI, Budapest, 2008, 77–78. o.

²⁷ Uo. 78–89. o.

tak, őket a huszadik életévük betöltéséig javítóintézetbe való elhelyezésre ítélték. Ellenkező esetben – ha birtokában voltak a belátási képességnek – a felnőtt korúakhoz képest enyhébb szankciókkal sújthatták őket.²⁸

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) európai összehasonlításban is korszerű és előremutató volt azzal, hogy magán viselte a kriminálpedagógia elveit, előtérbe helyezte a belátási képességet a felelősség kérdéskörében, és egyértelműen a nevelést, nem pedig a büntetést, megtorlást helyezte előtérbe, figyelembe vette az elkövető személyiségét, egyéniségét.²⁹ A törvény továbbra is a tizenkettedik életévben határozta meg a büntethetőségi korhatárt (az ennél fiatalabbakat tekintette gyermeknek), de a fiatalkorúság mint jogi kategória felső határát kitolta a tizennyolcadik életév betöltéséig. A büntetendő cselekményt elkövető gyermekekről akként rendelkezett, hogy őket a házi fegyelem gyakorlására jogosított egyénnek, vagy az iskolai hatóságnak át kell adni, megfenyítés céljából. Velük szemben az iskolai hatóság dorgálást vagy iskolai elzárást alkalmazhatott. A hatóságok részére előírta, hogy „*ha a gyermek eddigi környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve vagy züllésnek indult*”, a gyámhatóság értesítésével kell intézkedni a gyermek javító nevelésbe helyezése iránt. A fiatalkorú elkövetők esetében a korábbi szabályozáshoz hasonlóan az „*értelmi és erkölcsi fejlettségük*” vizsgálatát kívánta meg, annak hiánya büntethetőségi akadályt jelentett. Ilyen esetben a fiatalkorú törvényes képviselője, hozzátartozója vagy más alkalmas egyén részéről házi felügyelet alá volt helyezhető, vagy vele szemben iskolai fenyítés volt alkalmazható, illetve – ha a környezetében erkölcsi romlásnak volt kitéve, vagy züllésnek indult – javító nevelése volt elrendelhető. Az értelmileg és erkölcsileg fejlett fiatalkorú elkövetővel szemben dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés és fogház- vagy államfogház-büntetés volt kiszabható.³⁰

Az 1913. évi VII. törvénycikk további újítást vezetett be azzal, hogy megalkototta a fiatalkorúak bíróságát. A bíró számára előírta, hogy a fiatalkorú egyéniségének, értelmi és erkölcsi fejlettsége fokának és életviszonyainak megismerése szempontjából lényeges adatokat szerezze be, például pártfogó tisztviselő megbízása útján. Ezen túlmenően, a fiatalkorúval kapcsolatban álló bármely személyt meghallgathatta, akitől tájékoztatást szerezhetett a fia-

28 A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk 83–86. §. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799>

29 Herczog Mária: i. m. 3. o.

30 A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk 15–17. §. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7036>

talkorú egyéniségéről és életviszonyairól, így különösen egyes hatóságoktól, lelkésztől, munkaadótól, kezelőorvostól, egyesületektől és intézményektől.³¹

Az 1950. évi II. törvény továbbra is a tizenkettedik életévben határozta meg a büntethetőségi korhatárt.³² Az 1951. évi 34. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte az I. Büntetőnovella fiatalkorúakra vonatkozó fejezetét, ezzel a belátási képesség mint büntethetőségi feltétel teljes egészében kikerült a büntetőjogból, és egészen a 2012. évi C. törvény hatálybalépéséig nem került vissza.³³

Az 1961. évi V. törvény a büntethetőségi korhatárt felemelte és úgy rendelkezett, hogy a tizennégy évesnél fiatalabb személyekkel szemben a gyermekkor képezi a büntetőjogi felelősségre vonás akadályát. A fiatalkorúakkal szemben – amelynek így a tizennégy évesnél idősebb, de tizennyolc évesnél fiatalabb bűnelkövetők minősültek – alkalmazandó büntetőszabályoknak külön fejezetet szentelt, a velük szemben alkalmazott nevelő intézkedés vagy büntetés céljaként elsősorban annak előmozdítását jelölte meg, hogy a fiatalkorú helyes irányban fejlődjék és a társadalom hasznos tagjává válják.³⁴

A büntethetőségi korhatár és a fiatalkorúakkal szemben kiszabott büntetés és intézkedés célja az 1978. évi IV. törvényben sem változott.³⁵

Az előbbieken alapján megfigyelhető, hogy a magyar büntetőjogtól nem volt idegen a büntethetőségi korhatár módosítása, a gyermekkor és a fiatalkor újraértelmezése. Ezzel párhuzamosan szükségszerű, átfogó változások következtek be azonban a szankciórendszer és a büntetőeljárás egyes szabályai tekintetében. Az 1978. évi IV. törvényt számos kritika érte az elmúlt évtizedekben, ezzel együtt a fiatalkorúakkal szembeni büntetőjogi szabályozás reformjának különféle koncepciói készültek el és bocsátották azokat törvényhozói vitára, míg végül sor került a jelenleg is hatályban lévő 2012. évi C. törvény elfogadására.

Nagy Ferenc a Lévy Miklóssal folytatott kutatásai során az európai büntetőjogi rendszerek fiatalkorúakra vonatkozó szabályozásainak összehasonlító elemzése alapján rögzítette megfigyeléseit. Ennek során arra a következtetésre jutott, hogy az európai államok nemzeti jogának közös tendenciáinak mintájára a magyar jogban is indokolt lenne a fiatalkorúak büntetőjogának elkülönülő, ne-

31 A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikk 16. §.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7203>

32 A büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény 9. §.

33 A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről szóló 1951. évi 34. tvr. 40. § (3) bek.

34 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 20. és 86. §.

35 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 107–108. §.

velő célzatú szabályozása, a rájuk jellemző sajátosságokat figyelembe vevő, lényegesen enyhébb szankciók alkalmazása, e szabályok kiterjesztése a tizen-nyolc évesnél idősebb, de huszonegy évesnél fiatalabb fiatal felnőttekre, a felelősségre vonáshoz szükséges megfelelő szellemi és erkölcsi érettség vizsgálatának bevezetése, valamint a kizárólag határozott időtartamú szabadságelvonással járó szankciók ultima ratio jelleggel történő alkalmazása.³⁶

Vaskuti András lényegesnek tartotta hangsúlyozni, hogy a normaszöveg megváltoztatásán kívül alapvető szemléletváltásra is szükség van, és szakítani kell azzal a régi szemlélettel, amely kizárólag a születésnapokhoz igazítja a büntethetőséget, illetve a fiatalokúakra vonatkozó szabályok alkalmazhatóságát. Ennek kapcsán az 1978. évi IV. törvényhez fűzött magyarázatot hozta fel példaként, amely szerint a tizennégy éves korhatár megállapítását az indokolta, hogy a gyermekek nagyobb része ekkor fejezte be az általános iskolai tanulmányait és ért el olyan szintű testi és szellemi fejlettségi szintet, amelyre tekintettel felelősségre vonható. Vaskuti rámutatott, hogy az 1961-es és 1978-as kódexek megalkotásakor ez az indoklás bizonyára helytálló volt, azonban azóta lényegesen megváltozott az iskolarendszer, a hírközlés és az informatika, amelynek pozitív és negatív hatásai jóval fiatalabb korban érik el a gyermekeket. Mindezeket figyelembe véve „*a születésnapok közé szorított gondolkodás nem ad teret az egyéniesítésnek, a felelősség nem kóros elmeállapottal összefüggő vizsgálatának*”. Kifejtette továbbá, hogy lehetetlen egyetlen olyan büntethetőségi korhatárt meghatározni, amelyet mindenki elfogadna, azonban feltétlenül szükséges egy olyan szabályrendszer kialakítása, amely a nemzetközi gyakorlatnak megfelel, a társadalom többsége számára elfogadható, kellően szolgálja a bűnmegelőzést és nem gátolja meg a felelősségre vont kiskorút abban, hogy élete a nevelés más eszközeinek igénybevételével helyes irányba forduljon.³⁷

Az előbbiekre tekintettel jogszabályi módosítás keretében javasolta a büntethetőségi korhatár leszállítását azzal, hogy a tizenkét évesnél idősebb, de a tizennégy évesnél fiatalabb elkövetők bizonyos, kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények esetében legyenek büntethetők, enyhe, de mégis büntetőjogi szankciók kiszabásának lehetősége mellett. A tizennegyedik és tizennyolcadik életév között valamennyi bűncselekmény miatt indokoltnak tartotta a felelősségre vonást, de a felnőtt korúakhoz képest enyhébb szabályok szerint, végül

³⁶ Ligeti Katalin: i. m. 24–25. o.

³⁷ Vaskuti András: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban. Jogalkotási és jogalkalmazási kérdések. Aszódi Javítóintézet, 2009. október, 1–2. o. http://aszod-afi.hu/modszertan/vaskuti_varadi_eloadas_2009.pdf [Módszertani Levél I.]

a tizennyolcadik és huszadik életév közötti elkövetőkre a felnőttekhez képest enyhébb szankciók alkalmazásának lehetőségét szorgalmazta. Javaslati mellett hangsúlyozta, hogy ezzel együtt intézményi reformok szükségesek egyrészt az oktatás területén, másrészt fiatalok bíróságának, ügyészségének és rendőrségének létrehozása indokolt, továbbá előzetes pártfogó felügyelet bevezetése és egy szakemberekből álló testület létrehozása, amely a felelősség megértéséhez való érettség kérdésében bír megfelelő ismeretekkel.³⁸

Ligeti Katalin a fiatalok büntető igazságszolgáltatási törvénye koncepciójának kidolgozásakor kritikaként fogalmazta meg az 1978. évi IV. törvényre szemben, hogy a korábbi szabályozásokhoz képest nem vezetett be egy a felnőtt korú elkövetőkhöz képest markánsan elkülönülő felelősségre vonási rendszert a fiatalokra.³⁹ Álláspontja szerint egyenesen visszalépést jelent e törvény az I. Büntetőnovellához képest, mivel a szabályozás a felnőttekre irányadó szabályok egyszerű adaptációja, a kiskorúak fejlődési sajátosságainak figyelembevétele nélkül. Erre tekintettel a belátási képesség értékelésének szükségessége mellett a gyermekvédelmi rendszer és a fiatalokra vonatkozó büntetőjog összhangjának hiányát, továbbá a speciálisan képzett szakemberek igényét hangsúlyozta.⁴⁰ Állást foglalt továbbá a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályozásnak a büntető törvénykönyvön kívüli, külön kódexbe foglalása mellett, amely egy szükségszerű modellváltással járna együtt a jogalkotásban, és lehetővé tenné a fiatalok büntetőjogának határozott elválasztását a felnőtt korúakétól, egyúttal szorosabb kapcsolatát a gyermekvédelmi és családjogi szabályokkal. Álláspontja szerint különálló kódex megalkotásával hatékonyan megteremthető párhuzamosan a társadalom védelme és a fiatalok bűnelkövetők reintegrációja, a nevelési és szociális funkciók, a büntető jogszabályok és más jogterületek közti átjárhatóság, a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesítése, valamint a fiatalok bűnözés hatékony, komplex megközelítése, a büntető anyagi jogi, -eljárásjogi és büntetés-végrehajtási rendelkezések egymásra épülő, szoros kapcsolatrendszerével.⁴¹

Az 1978. évi IV. törvény széles körben túlhaladottnak ítélt rendelkezéseit végül nem váltotta fel a fiatalok büntetőjogának különálló kódexe, de a 2013. július 1-jén hatályba lépő 2012. évi C. törvény rendelkezései mégis jelentős változást hoztak e jogterületen. Az új büntető törvénykönyv egyedülálló feltételrendszerével már a fiatalok és a gyermekkorúak fogalmának

38 Uo. 11. o.

39 Ligeti Katalin: i. m. 23. o.

40 Uo. 26. o.

41 Uo. 27. o.

meghatározásakor szakít a korábbi gyakorlattal, amely kizárólag meghatározott életkorok betöltéséhez kötötte az elkövetők besorolását, és újra bevezette a belátási képesség fogalmát a hatályos jogba.

A szabályozás buktatói

Mind a nemzetközi, mind a hazai jogfejlődés jól tükrözi, hogy a büntethetőségi korhatár optimális szabályozása számos jogterület együttes, kölcsönhatásukban való vizsgálatát igényli. Hosszú távú eredményeiket tekintve ezért eleve kudarcra vannak ítélve azok a megoldási javaslatok, amelyek egyetlen aspektusból közelítenek és egyetlen intézmény reformjában látják a kérdés eldöntésének alapját.

A gyermek fejlődésére életének különböző szakaszaiban számtalan külső (és belső) tényező bír befolyással, amelyek összességükben formálják a személyiséget és mutatkozik meg ezáltal hosszú távon valamilyen pozitív vagy negatív eredményük a viselkedésben. A korai életszakaszokban a család, később pedig elsősorban az iskola rendszer részéről éri a gyermeket a legtöbb, a fejlődésére ható impulzus. Az államnak – ezt felismerve – olyan jogszabályi környezet és intézményrendszer kialakítását kell célul tűznie, amelyben a gyermekkel fejlődése különböző szakaszaiban érintkező személyek megfelelő szakképzettséggel és eszközökkel tudomást szerezhettek a gyermek minden lényeges problémájáról, a körülötte lévő rizikófaktorokról, azokat képesek is megfelelően kezelni, folyton szem előtt tartva a gyermek helyes irányú fejlődését, biztosítva a megfelelő információk áramlását az egyes szervek között is. Ha a kiskorú büntetendő cselekményt követ el, az kétségtelenül az előbbieken vázolt rendszer valamilyen hibáját jelzi, amelyre nehéz adekvát választ adni, főleg úgy, ha azt éppen a hibás működés miatt, a szükséges információk hiányában kell megtenni.

Nem kerülhető meg ennek kapcsán a média szerepe, amely ma már különálló hatalmi ággként formálja alapjaiban a közvéleményt, és gyakorol közvetett hatást a többi hatalmi ágra is. A félelmet gerjesztő negatív híradások a valós problémáról közvetítenek üzenetet ugyan, de – elsősorban mennyiségi szempontból – torz képet tükröznek, hiszen legtöbbször csak a kirívó eseteknek van „hírértékük”. A laikus állampolgároknak ezért felerősödhet az a benyomás, hogy valami nagyon rosszul működik a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás területén, hiszen az állam nem védi meg őket a ma már esetenként gyermekkorúak által megvalósított élet elleni, vagy rablási cselekményektől. Az ilyen jellegű félelem szorosan kapcsolódik azután egy széles

körü társadalmi vitához, amely a mindenkori jogalkotóra gyakorol nyomást, cselekvési kényszerbe hozva őt akkor is, ha adott esetben a hiba nem a jogszabályokban, hanem azok gyakorlati alkalmazásában keresendő.

Ezen a szinten a probléma kezelése igen könnyen terelhető tévútra, hiszen a rövid távú politikai célok jellemzően a büntetőtvény szigorításának egyszerű módja felé viszik a jogalkotót, mert a hosszú távon megmutatkozó eredmények elérésére valóban alkalmas módszerek bevezetése a közvélemény részére jóval nehezebben igazolható. Mindez persze azzal jár, hogy a társadalomnak hosszú távon továbbra is szembe kell majd néznie a fiatalkori bűnözéssel, a nem megfelelő módon kezelt gyermekkorú elkövetőkből pedig felnőtt korú bűnelkövetők lesznek. Az egyértelmű társadalmi érdek nyilvánvalóan ennek megelőzése lenne, de vitathatatlan tény, hogy a jogalkotási folyamatot nagymértékben befolyásolja a túlnyomó többségében laikus közvélemény, amely egyébként a mai napig a büntetések szigorításában látja a bűnözés visszaszorításának optimális eszközét. Ezt a megfigyelést igazolják – a büntetőtvények tényleges szigorodása mellett – az egyes, nagy médiavisszhangot kapó ügyekben született ítéletek kapcsán hangoztatott visszajelzések, amelyek sokszor túl enyhének találják a kiszabott büntetést. Míg a laikusok számára jellemzően addig érdekes a folyamat, míg a tudomásukra jutott bűncselekményekért a tettes megkapja a – lehetőleg minél szigorúbb – büntetését, az már kevésbé kerül a látóterükbe, hogy mi történik az elkövetővel a büntetés végrehajtása után, talán meg sem fogalmazódik bennük, hogy mit várnak el tőle, amikor a társadalomba visszatér.

Még nehezebb az iménti gondolatmenetben elhelyezni egy gyermekkorú elkövetőt, esetében közel sem egyértelmű, hogy mi lehet a megfelelő válasz. Esetükben a probléma ugyanis jellemzően jóval az előtt jelentkezett, hogy a cselekményt elkövették volna. A kérdés az, hogy milyen életkorú gyermekek esetében és mennyiben lehet létjogosultsága a büntetőjogi szabályok alkalmazásának, hatékonyabb lehet-e esetenként a büntetőjogi fellépés, mint bármely egyéb intézményi eszköz, mennyiben tekinthetünk a gyermekre ekkor áldozatként, vagy elkövetőként, és végül: ha alkalmazzuk is a büntetőjog szabályait, milyen jogkövetkezmények vetődhetnek fel.

A – véleményem szerint is – helyes megközelítést Gyurkó Szilvia akként fogalmazta meg, hogy *„a kérdést nem akkor tesszük fel jól, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 12 vagy 14 év legyen-e a büntethetőségi korhatár, hanem akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy mi történik/történjen a büntetendő cselekményt elkövető gyermekkel”*⁴².

42 Gyurkó Szilvia: i. m. 88. o.